

УДК 378.013:316.485.6

DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2026-12-01-01>

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОНФЛІКТУ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL CONFLICT AS A PEDAGOGICAL CATEGORY

Катерина Таран

Аспірантка,
кафедра освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0009-0003-2316-6476

Наталія Сегеда

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0002-9807-2613

Kateryna Taran

PhD Student,
Department of Educational Studies and Art Pedagogy,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0003-2316-6476
katarzyna.tar@ukr.net (Corresponding author)

Natalia Seheda

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Educational Studies and Art Pedagogy,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9807-2613

Під впливом глобальних інтеграційних процесів сучасна освіта зазнає постійних та системних змін, що зумовлює переосмислення взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, зокрема вимагає перегляду сутності педагогічного конфлікту. Метою дослідження є обґрунтування сутності педагогічного конфлікту як самостійної педагогічної категорії та доведення його відповідності критеріям наукової категоріальності. Дизайн дослідження базується на використанні методів теоретичного та категоріального аналізу, системного підходу, класифікації, синтезу та узагальнення. Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що педагогічний конфлікт є не просто випадковим збоєм у педагогічній взаємодії, а є педагогічною категорією, яка має складну природу та здатна здійснювати конструктивний вплив на освітнє середовище. З'ясовано, що ставлення до цього феномену в академічному середовищі поступово змінювалося: від сприйняття його як суто негативного деструктивного явища до розуміння як можливого ресурсу розвитку системи освіти за умови професійного управління. Обґрунтовано сутність педагогічного конфлікту як самостійної педагогічної категорії, що проявляється через багатомірність, системність, універсальність, детермінованість, функціональність, деривативність та проаналізовано зазначені ключові характеристики. Розширено уявлення про природу конфлікту через виокремлення об'єктивного, суб'єктивного, дидактичного та соціального вимірів.

Описано етапи його динаміки, що дозволяє розглядати педагогічний конфлікт як дієвий інструмент управління якістю вищої освіти. Отримані результати доповнюють розуміння педагогічної взаємодії в умовах сучасних змін у системі вищої освіти як освітнього ресурсу, що має можливості розвитку конструктивного ставлення до конфліктів здобувачів освіти, сприяє професійному зростанню викладачів та підвищує відповідальність та активність студентів. Теоретичне значення полягає в розробці сутнісних характеристик, які відображають поняття педагогічного конфлікту як педагогічної категорії. Практичне значення зумовлено можливістю використання результатів наукового дослідження у системі професійної підготовки педагогів, розробки стратегій управління конфліктними ситуаціями та зміцнення довіри між студентами та викладачами. Наукова новизна полягає у систематизації та описі вищезазначених характеристик педагогічного конфлікту, що сукупно визначають його як педагогічну категорію. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою діагностичного інструментарію перевірки готовності майбутніх педагогів до вирішення конфліктів в освітньому середовищі та їхньої здатності до конструктивної взаємодії зі здобувачами освіти. Тип статті: теоретична.

Ключові слова: викладач; студент; система вищої освіти; педагогічний конфлікт; педагогічна категорія; багатомірність; функціональність.

Under the influence of global integration processes, modern education is undergoing constant and systemic changes, necessitating a rethinking of the relationships between participants in the educational process; in particular, it requires a revision of the essence of pedagogical conflict. The aim of the study is to substantiate the essence of pedagogical conflict as an independent pedagogical category and to demonstrate its compliance with the criteria of scientific categoricity. The research design is based on the methods of theoretical and categorical analysis, a systems approach, classification, synthesis, and generalization. The research hypothesis suggests that pedagogical conflict is not merely a random failure in pedagogical interaction, but rather a pedagogical category with a complex nature that is capable of exerting a constructive influence on the educational environment. It has been established that attitudes toward this phenomenon in the academic environment have gradually shifted: from perceiving it as a purely negative and destructive phenomenon to understanding it as a potential resource for the development of the education system, provided there is professional management. The essence of pedagogical conflict as an independent pedagogical category, manifested through multidimensionality, systematicity, universality, determinacy, functionality, and derivativeness, has been substantiated, and these key characteristics have been analyzed. Concepts regarding the nature of conflict have been expanded by identifying objective, subjective, didactic, and social dimensions. The stages of its dynamics are described, allowing pedagogical conflict to be viewed as an effective tool for higher education quality management. The results obtained complement the understanding of pedagogical interaction amidst modern changes in the higher education system as an educational resource. This resource offers opportunities for developing constructive attitudes toward conflicts among learners, fosters the professional growth of lecturers, and enhances student responsibility and engagement. Theoretical significance lies in the development of essential characteristics that reflect the concept of pedagogical conflict as a pedagogical category. Practical significance is determined by the possibility of using the research results in the system of professional teacher training, developing conflict management strategies, and strengthening trust between students and lecturers. Scientific novelty consists in the systematization and description of the aforementioned characteristics of pedagogical conflict, which collectively define it as a pedagogical category. Perspectives for further research are related to the development of diagnostic tools to assess the readiness of future educators to resolve conflicts in the educational environment and their ability to engage in constructive interaction with learners. Article type: theoretical.

Key words: lecturer; student; higher education system; pedagogical conflict; pedagogical category; multidimensionality; functionality.

ВСТУП

Сучасна освіта зазнає суттєвих змін, пов'язаних не тільки з глобалізацією та цифровізацією, а й переосмисленням характеру взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу. У зв'язку з цим особливого значення набуває розгляд сутності педагогічного конфлікту. Це багатогранне явище, яке не обмежується питаннями оцінювання чи порушення дисципліни, оскільки відображає більш суттєві протиріччя та суперечності між педагогами та здобувачами освіти.

Більшість сучасних наукових досліджень зосереджені на вивченні способів та методів профілактики та подолання конфліктних ситуацій. Обмеженість такого підходу полягає в тому, що педагогічний конфлікт тлумачиться як тимчасове непорозуміння, збій в комунікації, а не об'єктивне, закономірне явище, що властиве для таких динамічних систем, як педагогічна взаємодія та освітній процес.

Конструктивність розв'язання педагогічних конфліктів значною мірою залежить від того, наскільки глибоко розуміється їх природа, структура та динаміка. Відсутність знань про педа-

гогічну сутність цього феномену, на нашу думку, ускладнює процес формування у майбутніх педагогів готовності до вирішення педагогічних конфліктів та робить професійну підготовку магістрантів спеціальності «Освітні науки» формальною та неповноцінною. Тому виникає необхідність наукової рефлексії педагогічного конфлікту не лише як окремого (соціально-емоційного) явища в освітньому середовищі вищої школи, але й вивчення його як педагогічної категорії.

На відміну від поняття, яким описують поодинокі суперечності чи протиріччя, педагогічна категорія відображає найбільш фундаментальні та загальні властивості освітнього середовища. Тому необхідно вивчити сутність педагогічного конфлікту та довести його відповідність критеріям наукової категоріальності, що проявляється через різноманіття форм прояву (багатовимірність), наявність чіткої структури та динаміки розвитку (системність), поширеність у системах освіти (універсальність), зумовленість природою навчання (детермінованість), вплив на освітню систему (функціональність), похідність від педагогічної взаємодії (деривативність).

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

У педагогічній науці для позначення суперечностей, протиріч між учасниками освітнього процесу використовують термін «педагогічний конфлікт». Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє констатувати еволюцію поглядів академічної спільноти на природу цього феномену.

На початку становлення вітчизняної педагогічної думки домінував класичний підхід, що базувався на концепції «безконфліктності» педагогічного процесу. Зокрема, у поглядах В. Сухомлинського, що знайшли своє відображення в аналітичних оглядах Ю. Ліснєвської [1], педагогічний конфлікт розглядався як наслідок професійної некомпетентності викладача та прояв дисфункції системи освіти.

Подібну позицію займають Є. Павлютенков та інші [2], наголошуючи на деструктивному впливі суперечностей на психічне здоров'я учасників освітнього процесу та ефективність навчання. Ці підходи значною мірою спрощували реальну складність освітньої взаємодії, оскільки розглядали педагогічний конфлікт як аномалію, а не як невід'ємний чинник розвитку системи освіти.

Проте у сучасній науці спостерігається перехід до постнекласичного підходу, відповідно до якого педагогічний конфлікт за умови професійного управління, може слугувати потужним інструментом розвитку та конструктивних змін в системі освіти.

Представниками вказаного підходу є Г. Ложкін, Н. Пов'якель [3], С. Гарькавець та Л. Волченко [4]. Науковці визначають педагогічний конфлікт як складну соціально-психологічну взаємодію, що характеризується чіткою структурою та закономірною динамікою розвитку та виконує як деструктивні, так і конструктивні функції.

Важливий внесок у розуміння природи педагогічного конфлікту зробили науковці М. Хамаюн та співавтори [5], які характеризують університет як «слабко пов'язану систему», доводячи, що інституційні конфлікти є неминучим та закономірним явищем, невід'ємною частиною освітнього процесу як базова педагогічна категорія. Ця концепція повністю відповідає науковому підходу К. Альковера [6] щодо специфіки суперечностей у вищій школі.

Предметом досліджень В. Галузяка, І. Холковської [7] та Г. Локаревої [8] є структура педагогічного конфлікту та стадії його розвитку, починаючи від латентної напруги до самого інциденту та ескалації. Дослідниці Н. Волкова [9] та М. Кононець [10] зосередили увагу на вивченні причин та умов виникнення суперечностей в педагогічній взаємодії, виокремлюючи рівні детермінованості від особистісного до організаційного.

Г. Чюладієне та Б. Кайрієне [11] визначили когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти педагогічного конфлікту та довели, що він є багатовимірним явищем та виходить за межі інтелектуального диспуту.

Комунікативні чинники та типологію конфліктів у різних ланках освіти досліджували К. Почка та співавтори [12]. Психологічні особливості поведінки студентів у конфліктах з викладачами ґрунтовно висвітлені у працях Л. Індиченко та інші [13], які в тому числі аналізували віковий аспект учасників педагогічних конфліктів. Дослідження В. Турбана та співавторів [14] щодо статусу психології особистості дозволяють глибше пояснити конфліктогенність ігноруванням студентами суспільних вимог на користь субкультурних орієнтацій.

Теоретичні засади управління персональними конфліктами представлені С. МакКоркл та М. Дж. Різом [15], які розглядають конфлікт як динамічну боротьбу між взаємозалежними сторонами через усвідомлювані перешкоди на шляху до цілей.

Функціональний потенціал конфлікту як ресурсу для інновацій та розвитку системи освіти вивчали А. Клінеску [16] та Х. Грамматікопулос [17]. Практичне значення професійного управління конфліктами для зміцнення довіри та підвищення якості освіти доведено в роботах Л. Довгань [18], Д. Коломійця та співавторів [19].

Дослідники Є. Опря та інші [20] розглядають суперечність та протиріччя в освітньому середовищі як необхідний психологічний механізм інтелектуальних та інституційних змін. Д. Усенко [21] резюмує цей науковий підхід визначаючи, що ефективно управління перетворює конфлікт в можливість для поліпшення освітнього процесу та особистісного зростання всіх учасників навчального процесу та налагодження взаємовідносин між ними.

Однак, попри значні наукові дослідження, залишається нерозв'язаним питання: чому педагогічний конфлікт слід вважати саме категорією педагогіки, а не просто окремим об'єктом вивчення. Більшість вчених розглядають суперечності та протиріччя в педагогічній взаємодії з метою пошуку інструментарію для їхнього розв'язання, залишаючи вторинним вивчення їхньої природи.

Для подолання цієї прогалини у нашому дослідженні застосовано, в тому числі, методи концептуального та системного аналізу, що дозволить концептуалізувати педагогічний конфлікт саме як категорію педагогіки.

Наше наукове дослідження полягає в обґрунтуванні статусу педагогічного конфлікту як категорії педагогіки, що володіє конкретними сутнісними характеристиками. Завдяки визначенню цих ознак феномен сприймається не як неприємна ситуація в системі освіти, яку потрібно вирішувати, а стає її невід'ємною частиною, інструментом розвитку та рушієм важливих змін.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування статусу педагогічного конфлікту не як випадкового деструктивного явища, а як педагогічної категорії, що має системний характер та виконує важливі функції у розвитку системи освіти та особистісному розвитку учасників освітнього процесу.

Серед завдань наукового дослідження виділено наступні:

- розглянути еволюцію поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність педагогічного конфлікту.
- визначити та охарактеризувати ключові характеристики педагогічного конфлікту як педагогічної категорії (багатовимірність, системність, універсальність, детермінованість, функціональність, деривативність).
- обґрунтувати функціональне значення конфлікту для розвитку системи освіти та професійного й особистісного зростання суб'єктів освітнього процесу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною та емпіричною базою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців з педагогіки, психології та конфліктології. Пошук та відбір релевантних наукових джерел здійснювався у міжнародних наукометричних базах даних, пошуковій системі Google Scholar та електронних репозитаріях. Хронологічні межі відібраних для теоретичного аналізу публікацій охоплюють переважно період з 2010 по 2025 рік, що дозволило з'ясувати сучасний науковий підхід до розуміння природи педагогічного конфлікту.

Для досягнення мети наукової статті були використані наступні методи. Метод теоретичного аналізу застосовано для вивчення наукових робіт, що дало змогу встановити еволюцію поглядів на природу педагогічного конфлікту та виявити різницю між класичним та постнекласичним підходами до розуміння даного феномену. Це, своєю чергою, стало основою для формулювання гіпотези про категоріальний статус конфлікту.

Метод категоріального аналізу застосовано для визначення сутнісних характеристик педагогічного конфлікту. Це дозволило розкрити сутність досліджуваного феномену через аналіз його базових ознак (багатовимірності, системності, універсальності, детермінованості, функціональності та деривативності) і обґрунтувати його статус як самостійної педагогічної категорії.

Для того, щоб розглянути педагогічний конфлікт не як випадковий деструктивний інцидент, а як складну цілісну систему взаємодії між педагогом та здобувачем, був використаний системний підхід. Цей метод дав змогу виокремити структуру педагогічного конфлікту у вищій школі та описати його динаміку розвитку від латентної стадії до етапу завершення.

У науковій статті також використовувався метод класифікації, за допомогою якого впорядковано виміри педагогічного конфлікту: об'єктивний, суб'єктивний, дидактичний та соціальний.

Метод синтезу та узагальнення дозволив звести організаційні, комунікативні та психологічні аспекти в єдине розуміння педагогічного конфлікту як педагогічної категорії.

РЕЗУЛЬТАТИ

Довгий час педагогічний конфлікт розглядали як показник професійної некомпетентності педагогів [1, с. 73] та деструктивний чинник, що дестабілізує освітнє середовище [2, с. 54]. Проте сьогодні цей феномен не трактується виключно як неприємний випадковий інцидент, що має негативні наслідки для емоційного благополуччя його учасників та результатів освітнього процесу. Науковими дослідженнями доведено, що сутність педагогічного конфлікту є багатогранною та за певних умов є важливою передумовою трансформації системи освіти та професійного розвитку його суб'єктів.

Прагнення вийти за межі опису педагогічного конфлікту як зіткнення інтересів та поглядів, і проаналізувати його як невід'ємний, системний елемент сучасної освіти, зумовлює необхідність дослідження цього феномену як педагогічної категорії, розкриваючи природу цього явища через систему ключових характеристик: багатовимірності, детермінованості, універсальності, системності, деривативності та функціональності.

Багатовимірність педагогічного конфлікту передбачає неможливість обмеження його аналізу лише з однієї позиції – тільки психологічної чи дидактичної. Це складне явище, що зумовлюється чинниками на різних рівнях: від емоційних переживань сторін конфлікту до зовнішніх факторів, які впливають на умови освітнього середовища.

Результати вивчення наукових праць вказують на те, що педагогічний конфлікт є багатовимірним явищем, яке виявляється на декількох рівнях. Так, відомі науковці Г. Чюладієне та Б. Кайрієне розглядають конфлікт як багатогранне явище, що охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий виміри. Когнітивний вимір пов'язаний із тим, як сторони сприймають конфліктну ситуацію, оцінюють власну позицію та можливості задоволення своїх інтересів. Емоційний вимір проявляється у внутрішніх переживаннях учасників конфлікту, які впливають на його перебіг, оскільки визначають характер поведінки та взаємодії сторін. Поведінковий вимір визначає модель поведінки учасників конфлікту, тобто ті дії, які вони обирають у відповідній ситуації [11, с. 108].

Результатами наукових досліджень М. Кононець є виокремлення наступних рівнів виникнення та перебігу педагогічних конфліктів:

- макрорівень (організаційний), на якому конфлікти найчастіше виникають через невизначеність ролей та функцій, неефективну комунікацію та конкуренцію за ресурси;
- мезорівень (міжгруповий), на якому конфлікти найчастіше виникають через дисонанс очікувань, стереотипи й упередження та порушення норм конструктивної взаємодії;
- мікрорівень (індивідуально-особистісний), протиріччя виникають через низький рівень емоційного інтелекту, авторитарний стиль спілкування, індивідуально-психологічні особливості конфлікту та синдром емоційного вигорання [10, с. 106].

Узагальнення вищевикладеного дає змогу виокремити чотири виміри педагогічного конфлікту: об'єктивний вимір, сутність якого полягає в тому, що є присутньою структурна асиметрія ролей в системі «викладач та студент», оскільки один з них більш наділений владою, а інший має велику кількість обов'язків; суб'єктивний вимір, який розкривається в індивідуальному сприйнятті ситуації через призму емоційного стану та ціннісні орієнтири; дидактичний вимір, що проявляється в наявності суперечностей щодо методів викладання, критеріїв оцінювання, якості навчального матеріалу та соціальний вимір, а саме вплив суспільних норм, громадської думки, соціального статусу на виникнення та розвиток педагогічного конфлікту.

Системність педагогічного конфлікту полягає в тому, що це не стихійний випадок, а цілісна система, що складається з конкретних елементів та має послідовні етапи розвитку. Слід погодитися з думкою С. Гарькавця та Л. Волченко, що існування конфлікту без структури є неможливим, оскільки вилучення будь-якого елемента або зводить його нанівець, або суттєво змінює його характер. До структурних елементів конфлікту дослідники відносять сторони (учасників) конфлікту, умови перебігу конфлікту, предмет конфлікту, дії учасників конфлікту, результат конфлікту [4, с. 84].

Науковці В. Галузяк та І. Холковська доповнюють структуру педагогічного конфлікту, зазначають, що це не тільки сукупність елементів (об'єкт, учасники соціальне середовище, умови), а й суб'єктивне сприйняття конфлікту, а також зв'язки і стосунки між ними, оскільки вони й забезпечують цілісність педагогічного конфлікту [7, с. 31].

Г. Ложкін та Н. Пов'якель розкривають системний характер педагогічного конфлікту через опис його динаміки. Науковці стверджують, що «конфлікт не виникає раптово, миттєво, йому передують приховані або відкриті соціально-психологічні процеси... тобто спочатку виникає конфліктна ситуація» [3, с. 64].

Системність підтверджується наявністю наступних фаз розвитку педагогічного конфлікту: латентна фаза (виникнення суперечності), інцидент (пусковий механізм), ескалація (наростання напруги), завершення (вирішення або загасання) [3].

Про те, що педагогічний конфлікт має певну систему розвитку, що призводить до варіантів функціонального вирішення (блокування, зняття емоційної напруженості, конструктивного з'ясування причин конфлікту) зазначали науковці Г. Локарева, [8, с. 82] та Н. Волкова [9, с. 83].

Отже, педагогічний конфлікт являє собою складну систему взаємодії, яка має свої етапи розвитку, у межах якої кожен структурний елемент виконує свою важливу функцію.

Про універсальність конфлікту, як педагогічної категорії, свідчить те, що цей феномен характерний для всіх систем освіти та виникає на всіх етапах взаємодії учасників освітнього процесу, незалежно від ставлення до його природи.

Поділяємо думку С. Гарькавця та Л. Волченко про те, що «універсальний характер конфлікту в освіті впливає з самої природи педагогічної діяльності, оскільки вона пов'язана з постійною взаємодією, що породжує зіткнення думок, ставлень, оцінок, визначень тощо» [4, с. 4, 31].

Відповідно педагогічні конфлікти охоплюють всю горизонталь та вертикаль комунікації в закладах вищої освіти, оскільки виникають в процесі взаємодії і між студентами, і між викладачами та здобувачами освіти, серед науково-педагогічного складу та у відносинах «педагог – адміністрація». Подібна класифікація педагогічних конфліктів є звичною для сучасної науки та є присутньою в роботах Г. Локаревої, [8, с. 80], Ю. Лісневської [1, с. 74], В. Галузяка, І. Холковської [7, с. 145] та Н. Волкової [9, с. 77].

Причинами виникнення суперечностей та протиріч в освітньому середовищі є наступні:

- між студентами (інтелектуальне суперництво, внутрішньогрупова ворожнеча [7, с. 147].
- між викладачами та студентами (відмінності в ціннісних орієнтаціях, взаємних очікуваннях, нетактовність у спілкуванні [9, с. 81], протиріччя між індивідуальними очікуваннями або вимогами педагога та колективними нормами, що склалися у групі [21, с. 254], ієрархічний розрив, що сприймається як інструмент тиску [20, с. 221], ігнорування загальноприйнятих цінностей і соціальних вимог [14, с. 95].
- між викладачами (особливості соціально-професійної ієрархії та індивідуально-психологічні якості професорсько-викладацького складу [9, с. 80].
- між викладачами та адміністрацією (нечіткий розподіл прав і обов'язків, перебільшена регламентація, імперативний характер вимог, необ'єктивне стимулювання праці та нерівномірне завантаження громадськими завданнями) [21, с. 254].
- між студентами та адміністрацією закладів вищої освіти (ієрархічна структура університету, конфлікти та неоднозначність у лініях повноважень, комунікації та ролях, відмінності в очікуваннях, порушення норм, прав або обмеження свобод [6, с. 118].

Отже, педагогічний конфлікт постає не тільки наслідком переживання труднощів, реалізації комплексів, складного характеру чи важкого емоційного стану. Він є універсальною категорією, яка за певних об'єктивних умов охоплює всіх суб'єктів освітнього процесу. Виникнення конфліктних ситуацій у вищій школі найчастіше пов'язані з такими чинниками: недосконалість організації освітнього процесу, низький рівень виховання здобувачів освіти та недостатня професійна компетентність педагогів.

Сучасна наука розглядає детермінованість педагогічного конфлікту в тому, що він є природним соціальним явищем, притаманним для такого динамічного середовища як навчальний заклад [7, с. 68]. Н. Волкова зазначає, що у системі освіти педагогічні конфлікти відбуваються як по вертикалі, так і по горизонталі, оскільки у взаємодію вступають люди з різними цілями, мотивами, потребами, очікуваннями, життєвим досвідом, способами інтерпретації подій, рівнем емоційності, зацікавленості тощо [9, с. 76]. Думку науковиці про детермінованість педаго-

гічних конфліктів самою природою навчання підтримують К. Почка та співавтори, акцентуючи увагу на тому, що учасники освітнього процесу – особистості з різними темпераментами та життєвими позиціями [12, с. 274].

Окрему увагу слід присвятити концепції закордонних науковців М. Хамаюн та інші, які вбачають детермінованість виникнення педагогічних конфліктів в тому, що сучасний університет має досить специфічну структуру, яку часто описують як «слабко пов'язану систему» з рисами «організованої анархії». Це означає, що різні підрозділи діють доволі автономно, а загальна узгодженість не завжди є чіткою. У таких умовах природно виникає багато як інституційних, так і міжособистісних суперечностей. За цих умов рішення приймаються ситуативно, залежно від обставин без чітко продуманої стратегії, і через це конфлікти стають не випадковістю, а скоріше закономірною і навіть невід'ємною частиною складного академічного середовища [5, с. 163].

Погоджуючись з тим, що педагогічний конфлікт в закладах вищої освіти є цілком закономірним процесом, варто згадати й особливості студентського віку, для якого характерні внутрішні суперечності та нестійкість особистісного розвитку. У цей період поєднуються прагнення до самостійності та прояви інфантильності, бажання самоствердження і не завжди адекватні способи його реалізації. Як зазначають дослідники Л. Індиченко та інші, розвиток і становлення студентів відбувається в умовах постійного подолання таких суперечностей [13, с. 93].

Процес формування особистості може проявляється у запереченні усталених соціальних норм, які можуть сприйматися як обмежувальні, та супроводжується одночасним прийняттям норм окремих субкультур. Таке ігнорування суспільних вимог на користь субкультурних орієнтацій може спричинити зіткнення цінностей, унаслідок чого педагогічний конфлікт постає як закономірний етап пошуку можливостей для самоствердження і самореалізації [14, с. 95].

Функціональність педагогічного конфлікту є предметом детального вивчення широкого кола вчених. Педагогічний конфлікт у сучасному розумінні є складним, багатоплановим явищем та його вплив (конструктивний чи руйнівний (деструктивний)) залежить від рівня сформованості навичок управління ним.

Науковці Д. Усенко, [21, с. 254], Д. Коломієць та інші [19, с. 106], Ю. Лісневська [1, с. 77], обґрунтовують підхід до конфлікту як до джерела розвитку та дієвого інструменту управління якістю освіти.

Розвиваючи цей підхід, Х. Грамматікопулос наголошує на тому, що функціональні конфлікти з точки зору управління покращують якість прийнятих рішень в освітньому менеджменті, надають можливість учасникам висловити свою думку та шукаючи вирішення ситуації працювати згуртовано [17, с. 84].

Науковиця А. Келінеску зазначає, що за умови ефективного управління та конструктивного вирішення педагогічних конфліктів, вони можуть слугувати інструментом інституційного оновлення та джерелом професійної рефлексії. Дослідниця констатує, що при конструктивному підході конфлікт в освітньому середовищі має потенціал для його ефективної трансформації [16, с. 145].

В свою чергу, Є. Опря та інші розглядають конфлікт як «спосіб усвідомлення і збереження протиріч, психологічний механізм, необхідний для змін у будь-якій діяльності, в тому числі й розвитку», а також як «психологічний механізм, необхідний для змін в інтелектуальній системі та освітніх установах [20, с. 100].

Важливе значення має думка Л. Довгань, яка зазначає, що усунення причин конфліктів і трансформація їх у конструктивну форму дозволяє не лише врегулювати суперечності, але й підвищити якість освітніх послуг, зміцнити довіру між учасниками освітнього процесу та створити середовище, яке сприяє академічній і професійній самореалізації [18, с. 108].

Системний аналіз позитивних функцій педагогічного конфлікту представлений Г. Ложкіним та Н. Пов'якелем [3, с. 38]. Серед позитивних функцій науковці визначають регулятивно-розвивальну, інформаційно-об'єднувальну функції, функції об'єднання і структуризації, стимулювання активності, стимулювання особистісного зростання, психотерапевтичну і полегшувальну, діагностичну і пояснювальну функції. Схожі функції відносять до переліку конструктивних наслідків конфлікту Н. Волкова [9, с. 78], К. Почка та співавтори [12, с. 278], що свідчить про єдність наукових підходів до цього питання.

Отже, на підставі вищезазначеного ми можемо констатувати, що педагогічний конфлікт виступає дієвою силою, яка руйнує застарілі процеси та сприяє пошуку нових та ефективних

рішень в системі освіти. Цей феномен спонукає до пошуку нових рішень, сприяє розвитку педагогічної майстерності у викладачів та формуванню навичок врегулювання суперечностей у здобувачів освіти, завдяки чому вони стають більш активними та відповідальними.

Черговою характеристикою, що засвідчує статус конфлікту як педагогічної категорії є деривативність. Сутність цієї характеристики полягає в тому, що це динамічне явище не існує ізольовано, а виникає в процесі професійно-педагогічної взаємодії викладачів та здобувачів. Відповідно педагогічний конфлікт має похідний характер і пов'язаний із такими базовими педагогічними категоріями, як «взаємодія», «спілкування», «навчання» і «професійна діяльність педагога».

Педагогічний конфлікт виникає через суперечності, що з'являються під час професійної та міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу. Це підтверджується позицією С. Гарькавця та Л. Волченко, які зазначали, що педагогічна діяльність – це завжди спілкування та взаємодія, а також взаємовпливи педагога та здобувача одне на одного, внаслідок чого з'являється зіткнення думок, ставлень, оцінок, визначень [4, с. 4].

Через це педагогічний конфлікт можна розглядати як явище похідного характеру, яке водночас має власну самостійність.

Деривативний характер феномену виявляється у протиріччі між впливом педагога, який намагається спрямувати навчання, та внутрішнім опором здобувача.

Якщо навчальна діяльність сприймається як нав'язана і викликає відторгнення, а студент не може її уникнути через зовнішні обмеження (авторитет, встановлені правила), зростає внутрішня напруга. У таких умовах конфлікт стає своєрідним способом розв'язання цієї суперечності, яка закладена в самому освітньому процесі [3, с. 106].

Як категорія педагогіки, конфлікт нерозривно пов'язаний з професійною діяльністю вчителя та є основою для появи нової термінології – «конфліктологічна компетентність», «конфліктологічна культура», «конфліктологічна готовність», «конфліктогенність педагога» та «конфліктогенність студента».

ДИСКУСІЯ

Аналіз результатів нашого наукового дослідження вказує на переосмислення ролі педагогічного конфлікту в вищій школі: від його сприйняття як наслідку професійної некомпетентності (класичний підхід) до його розуміння як невід'ємної частини педагогічної взаємодії та ресурсу розвитку освітньої системи (постнекласичний підхід).

Якщо в межах класичного підходу (В. Сухомлинський [1], Є. Павлютенков [2]), протиріччя трактувалися як дисфункція в системі освіти, а в наукових працях сучасних вчених (Д. Усенко, [21], Д. Коломієць та інші [19], Х. Грамматікопулос [17], А. Келінеску [16]) педагогічний конфлікт розглядається як джерело розвитку та інструмент управління якістю освіти, ми пропонуємо більш сутнісний та фундаментальний погляд.

Ми виходимо за межі розуміння педагогічного конфлікту виключно як міжособистісної суперечки, і позионуємо його як фундаментальну педагогічну категорію, що вказує на потребу в якісних змінах у, в тому числі, в педагогічній взаємодії та в організації освітнього процесу.

На відміну від наукових праць Г. Ложкіна та Н. Пов'якеля [3], С. Гарькавця, Л. Волченко [4], в яких головним предметом вивчення є способи та методи попередження і вирішення суперечностей в освітньому середовищі, або ж досліджень Н. Волкової [9], В. Галузяка, І. Холковської [7], де об'єктом є причин виникнення конфліктів, наше дослідження зосереджено саме на обґрунтуванні категоріального статусу педагогічного конфлікту та глибокому вивченні його природи.

Причиною розбіжностей є те, що дослідники в своїй більшості вивчають практичний аспект управління педагогічними конфліктами, тоді як розробка стратегій їх вирішення неможлива без фундаментального осмислення їх як окремої категорії в педагогіці.

Ми систематизували напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців з метою доведення факту, що педагогічний конфлікт має статус самостійної педагогічної категорії та володіє такими сутнісними характеристиками: багатовимірність, детермінованість, функціональність, деривативність, системність та універсальність.

Спираючись на підходи вчених Г. Чюладієне та Б. Кайрієне [11], щодо тривимірності конфлікту (когнітивний, емоційний, поведінковий), ми розширили це бачення через виокремлення

чотирьох специфічних вимірів: об'єктивного, суб'єктивного, дидактичного та соціального. Запропонована чотиривимірна структура доводить, що джерелом конфлікту є не тільки емоції, а й дидактичні (суперечності в оцінюванні) та об'єктивні (різний статус учасників освітнього процесу) чинники. Погоджуючись із думкою М. Кононеця [10] щодо багаторівневої природи конфліктів (від мікро- до макрорівня), ми доводимо, що саме категоріальний аналіз дозволяє вийти за межі осмислення конфлікту як звичайних «побутових» суперечностей між викладачами та студентами.

Теоретичне значення доведення категоріального статусу педагогічного конфлікту полягає в інтеграції досягнень конфліктології в педагогіку та в обґрунтуванні необхідності цілеспрямованого формування готовності майбутніх фахівців до вирішення конфліктів у процесі їхньої професійної підготовки.

Застосування теоретичних знань про природу педагогічного конфлікту та використання готовності до його вирішення дозволить перетворити академічне середовище на простір безпечної відкритої та ефективно педагогічної взаємодії.

Обмеженням роботи є її переважно теоретичний характер та зосередженість на академічному середовищі вищої школи, що може потребувати корекції при застосуванні до інших ланок освіти.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з розробкою спеціальних методик по формуванню у майбутніх педагогів готовності з вирішення педагогічних конфліктів та вмінню побудувати конструктивну взаємодію зі здобувачами освіти.

ВИСНОВКИ

Під час наукового дослідження встановлено перехід від парадигми «абсолютної деструктивності» конфлікту до визнання його частиною педагогічної взаємодії та конструктивного ресурсу для розвитку освіти.

Обґрунтовано, що педагогічний конфлікт має статус педагогічної категорії, а саме відзначається наявністю таких ключових характеристик, як багатовимірність (прояв на різних рівнях сприйняття), універсальність (присутність у всіх ланках освіти), системність (чітка внутрішня структура та динаміка розвитку), детермінованість (закономірна зумовленість природою навчання та специфікою освітнього середовища), функціональність (здатність до конструктивного впливу) та деривативність (похідність від «взаємодії», «навчання», «спілкування», «професійної діяльності»). Сукупність цих характеристик доводить, що педагогічний конфлікт є невід'ємною складовою системи освіти, а не виступає виключно як ситуативний збій в комунікації між педагогом та здобувачем освіти.

Доведено, що конфлікт функціонує як цілісна система, що охоплює об'єктивний, суб'єктивний, дидактичний та соціальний виміри. Такий науковий підхід дає розуміння того, що причини виникнення протиріч та суперечностей в освітній системі полягають не тільки в емоційній площині, але й пов'язані з організацією навчального процесу та різницею в статусі учасників педагогічної взаємодії.

Підтверджено, що за умови якісного компетентнісного педагогічного управління конфлікт стимулює саморефлексію викладачів, підвищує відповідальність здобувачів освіти та запобігає застосуванню застарілих авторитарних моделей взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Відтак, розуміння категоріального статусу педагогічного конфлікту є фундаментальною умовою для створення атмосфери довіри, відкритості та співпраці в академічному середовищі.

Продовженням досліджень стане розробка та впровадження методик із формування готовності до вирішення педагогічних конфліктів у магістрів, що навчаються на спеціальності «Освітні науки».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Lisnievska, Y. (2024). Zapobihannia ta vrehuliuвання konfliktu interesiv u osvithomu seredovyshchi [Conflict prevention and settlement interests in the educational environment]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity «Publichne upravlinnia ta administruvannia» – Bulletin of Dnipro Academy of Continuing Education «Public Management and Administration»*, 1(6), 70–78. <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2024-1-10> [in Ukrainian].
2. Pavliutenkov, Ye. M., Kryzhko, V. V., & Kaloshyn, V. F. (2008). Konflikty: sutnist i podolannia. Stres u pedahohichnii diialnosti [Conflicts: essence and overcoming. Stress in pedagogical activity]. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].

3. Lozhkin, H. V., & Poviakel, N. I. (2006). *Psykhohohiia konfliktu: teoriia i suchasna praktyka* [Psychology of conflict: theory and modern practice]. Kyiv: Profesional. [in Ukrainian]
4. Harkavets, S. O., & Volchenko, L. P. (2020). *Konflikty v osvithomu seredovysshchi: diahnostyka ta praktyka vyrishennia* [Conflicts in the educational environment: diagnostics and practice of resolution]. Kharkiv: Drukarnia Madryd. <https://dspace.snu.edu.ua/items/a58b290e-a471-43db-94de-e2d10e5fa14b> [in Ukrainian].
5. Hamayun, M., Wei, S., Muhammad, A., Khan, K., & Attia, M. (2014). Conflict management strategies in higher education institutions: Public sector universities in Kpk province, Pakistan. *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(28). https://www.researchgate.net/publication/282505379_Conflict_Management_Strategies_in_Higher_Education_Institutions_Public_Sector_Universities_in_Kpk_Province_Pakistan.
6. Alcover, C. M. (2009). Ombudsing in Higher Education: A Contingent Model for Mediation in University Dispute Resolution Processes. *The Spanish Journal of Psychology*, 12(1), 275–287. <https://www.redalyc.org/pdf/172/17213005027.pdf>
7. Haluzyak, V. M., & Kholkovska, I. L. (2015). *Pedahohichna konfliktolohiia* [Pedagogical conflictology]. Vinnytsia: Nilan LTD. <https://dspace.vspu.edu.ua/items/fc1e9e4c-eb15-4d91-91f5-b57b33368bc4> [in Ukrainian].
8. Lokarieva, H. V. (2017). *Pedahohichnyi konflikt u navchalno-vykhovnomu protsesi vyshu: definitsii, sutnisni kharakterystyky, konfliktolohichna kompetentnist* [Pedagogical conflict during educational process of higher school: definitions, contemporary characteristics, conflict competence]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University. Series: Pedagogical Sciences*, 1(28), 75–83. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_30_36 [in Ukrainian].
9. Volkova, N. P. (2006). *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia* [Professional and pedagogical communication]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
10. Kononets, M. (2025). *Etiolohiia konfliktu v systemi vyshchoi osvity: osnovni psykhohohichni chynnyky* [Etiology of conflict in the higher education system: main psychological factors]. *Orhanizatsiina psykhohohiia. Ekonomichna psykhohohiia – Organizational Psychology. Economic Psychology*, 4(37), 98–107. <https://doi.org/10.31108/2.2025.4.37.8> [in Ukrainian].
11. Ciuladiene, G., & Kairiene, B. (2017). The Resolution of Conflict between Teacher and Student: Students' Narratives. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 19(2), 107–120. <https://doi.org/10.1515/jtes-2017-0017>
12. Pochka, K. I., Krasyl'nyk, Yu. S., Korchova, H. L., & Rudenko, M. V. (2025). *Komunikatyvni aspekty pedahohichnoi diialnosti* [Communicative aspects of pedagogical activity]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian].
13. Indychenko, L. S., Cherevko, S. D., & Ploshynska, A. A. (2009). *Osoblyvosti povedinky v sytuatsiakh pedahohichnoho konfliktu: vikovy aspekt* [Behavioral features in situations of pedagogical conflict: age aspect]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Zbirnyk naukovykh statei. Pedahohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University: Collection of Scientific Papers. Pedagogical Sciences*, 2, 90–96. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2009_2_22 [in Ukrainian].
14. Turban, V. V., Omelianiuk, S. M., Kruglov, K. O., & Kryzhanovskiy, O. M. (2023). *Doslidzhennia statusu psykhohohii osobystosti v ukrainskii nauksi* [Study on the status of personality psychology in Ukrainian science]. *Teoretychni i prykladni problemy psykhohohii – Theoretical and Applied Problems of Psychology*, 3(2), 88–100. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-62-3-2-88-100> [in Ukrainian].
15. McCorkle, S., & Reese, M. J. (2018). *Personal Conflict Management: Theory and Practice* (2nd ed.). New York: Routledge.
16. Călinescu, A. (2025). Conflict Dynamics in Education. *Journal of Effective Teaching Methods*, 3(3), 144–166. <https://doi.org/10.59652/jetm.v3i3.662>
17. Grammatikopoulos, C. (2022). Causes and implications of organizational school conflicts: A theoretical approach. *International Journal of Education and Research*, 10(2), 77–88. <https://www.ijern.com/journal/2022/February-2022/07.pdf>
18. Dovhan, L. (2024). *Rozvytok navychok vrehuliuvannia konfliktiv u studentiv-filolohiv u suchasnykh zakladakh vyshchoi osvity* [Conflict resolution skills development in philology students at modern higher educational institutions]. *Molod i rynek – Youth and Market*, 11(231), 106–110. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.316395> [in Ukrainian].
19. Kolomiets, D. V., Ariayev, M. L., Kaplina, L. Ye., Lotysh, N. H., & Khramov, Ye. Ye. (2025). *Pedahohichni stratehii upravlinnia konfliktamy v osvithomu prostori* [Pedagogical strategies of conflict management in the educational space]. *In Development of science: theories, methodology, practice and technologies: Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference* (pp. 145–147). Paris: International Science Group. <https://doi.org/10.46299/ISG.2025.2.9> [in Ukrainian].
20. Opria, Ye. V., Yermuraki, P. P., Chernova, T. M., & Horiachev, P. I. (2023). *Zapobihannia konfliktam ta yikh vyrishennia na zanyattiakh u medychnomu universyteti* [Conflict prevention and their resolution in classes at a medical university]. *Odeskyi medychnyi zhurnal – Odesa Medical Journal*, (4), 99–102. <https://doi.org/10.32782/2226-2008-2023-4-19> [in Ukrainian].

21. Usenko, D. (2025). Stratehii upravlinnia konfliktamy v osvitnomu seredovyshchi: dosvid suchasnoi pedahohiky [Conflict management strategies in the educational environment: experience of modern pedagogy]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 218, 252–257. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-218-252-257> [in Ukrainian].

Отримано: 21.04.2026

Прийнято: 20.05.2026

Опубліковано: 21.05.2026

© Copyright 2026 by the author(s)

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0
